

Etape cronologice în relațiile Histriei cu geto-dacii pe baza monedelor

BUCUR MITREA

În ultimii ani se acordă o atenție sporită fenomenului pe care l-am putea denumi impactul pe care l-a avut colonizarea greacă cu populațiile locale. Procesul s-a desfășurat de-a lungul coastelor Mării Mediterane, oriunde grecii au întemeiat un emporion sau o colonie. De pe țărmul estic al Hispaniei, unde menționăm Rhoda, prin Gallia sudică, unde va domina Massalia, pe țărmul Siciliei și cel al Italiei de sud¹, dar și în alte părți, grecii așezați pe pământ străin au intrat în contact cu populațiile locale, împreună cu care au trebuit să găsească un mijloc de conviețuire. Fenomenul, în esența lui, a fost același și în aria Pontului Euxin. În cercetarea noastră ne vom mărgini la o singură colonie din acest spațiu și anume la mileziana Histria. Sînt numeroase problemele care se pun în legătură cu evoluția și dezvoltarea, uneori contradictorie, a raporturilor care s-au înfiripat între localnici și coloniștii milezieni din laguna Sinoe. Aceste raporturi au fost urmărite pe baza izvoarelor antice, înțelegînd textele scrise, pe baza inscripțiilor, precum și pe baza izvoarelor arheologice². Noi ne propunem să implicăm în studiul acestei ample probleme o altă categorie de izvoare, anume cele numismatice. Mai precis, descoperirile de monede histriene³. Pe ele le întrebăm și lor le solicităm un răspuns în cadrul acestei complexe probleme. De ce lor, categoriilor de documente monetare, adresăm această întrebare și așteptăm un răspuns, este ușor de înțeles. Monedele, prin specificul lor, aduc în cîmpul cercetării unele elemente noi, care le sînt caracteristice numai lor. Din rîndul lor, pentru nevoile cauzei, vom aminti doar două. Unul constă în prezența numelui cetății emitente imprimat pe documentul monetar. Cel de-al doilea se referă la cronologia emisiunii. Aceasta poate fi uneori bine încadrată, între date precis delimitate, iar alteori, în stadiul actual al cercetării, poate fi mai largă. Și una și alta ne sînt utile pentru cercetarea noastră. Acestor două elemente, care aparțin monedelor, noi am adăugat un altul : cel topografic, înțelegînd în contextul de față întreaga arie geografică în care s-au descoperit asemenea categorii de documente monetare.

Folosind criteriul de mai sus, putem preciza, desigur cu unele aproximații, teritoriul pe care a activat economic colonia mileziană de pe malul lacului Sinoe, precum și etapele cronologice în care

¹ În legătură cu acest proces a se vedea interesantele observații ale lui Dinu Adameșteanu, *Civilizații antice din Italia meridională*, București, 1983, p. 66 și urm.

² Pentru lucrări mai vechi a se vedea Scarlat Lambrino, *Dacia*, 3—4, 1927—1932, 378—410. Același REL, 11, 1933, p. 457—463. Cf. același, Istros, 1, 1934, p. 117—126 și mai ales, *Le décret d'Histria en honneur d'Agatokles*, RevÉtudRoum. 5—6, 1960—1962, p. 180—217. Mai nou, D. M. Pippidi, *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 176—212. Același, *I Greci del Basso Danubio dall'età arcaica alla conquista romana*, Milano, 1971, Cf. același, *Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire*, București—Amsterdam, 1975. Pentru partea arheologică a se vedea Em. Condurachi și colab. *Histria. Monografie arheologică*, vol. I, București, 1954 și vol. II, 1966. Pentru monede,

Const. Preda, și Nubar H., *Histria*, III, *Descoperirile monetare 1914—1970*. București, 1973. Pentru ceramică, Marcelle Lambrino, *Les vases archaïques d'Histria*, București, 1938. Petre Alexandrescu, *Histria*, IV, *La céramique...*, București, 1978. Maria Coja și Pierre Dupont, *Histria*, V, *Les ateliers céramiques*, București, 1979. Alexandru Suceveanu, *Histria*, VI, *Les thermes romains*, București, 1982.

³ Pentru descoperirile de monede histriene și încercarea de interpretare istorică, a se vedea, B. Mitrea, *Descoperirile monetare și legăturile de schimb ale cetății Histria cu populațiile locale*, StCl. 7, 1965, p. 143—167. Mai nou, același, *La monnaie de la ville d'Histria chez les Géo-Daces est-carpatiques*, Quaderni ticinesi di numismatica, 12, 1983, p. 119—133. Cf. același și C. Buzdugan, SCN, 8, 1984, p. 25—36. Judicioase observații la N. Conovici, SCIVA, 30, 1979, 1, p. 87—83.

s-a desfășurat întregul proces de schimb. Multitudinea sau, din contră, raritatea unor atari descoperiri, ne va indica, cu aceeași aproximație, de care am mai amintit, amploarea, slăbirea, raritatea sau dispariția Histriei din această competiție.

Cercetarea noastră, privită în desfășurarea ei istorică, constituie o fază, relativ tirzie, în raport cu data întemeierii coloniei și contactele ei cu localnicii geto-daci. Relațiile de schimb, despre care vom aminti pe bază de documente monetare, au fost precedate de tatonări, de prime contacte, caracterizate din punctul de vedere al schimbului prin troc.

Deci, cronologic, avem de înregistrat o etapă în care trocul este dominant. Delimitarea cronologică și geografică, precum și al conținutului schimbului acestei perioade rămâne în sarcina arheologiei.

Revenind la documentarea noastră, cea monetară, putem considera ca o primă etapă cea caracterizată prin virfurile de săgeți monedă. Studiul acestei categorii de obiecte-semn monetar este de abia la început. Cercetarea în această privință nu a ajuns, cel puțin deocamdată, la precizuni în legătură cu localitatea în care ele au fost confecționate. În ceea ce privește difuziunea lor geografică ea se constată pe un spațiu geografic relativ întins. Virfurile de săgeți-monedă au fost aflate în regiunea Apolloniei, din Thracia de est (Bulgaria), în orașul Tomis, în jurul Histriei și la Olbia⁴. S-ar părea că sint puține șanse să folosim această categorie de descoperiri în contextul care ne interesează. Aceasta cu atât mai mult cu cât cercetătorii care s-au ocupat până acum cu această categorie de documente, atât cei bulgari, cât și cei sovietici, au emis păreri în legătură cu origina lor locală; în Thracia sau în Scythia, după caz. În ce ne privește facem mai întâi observația de ordin general că virfurile de săgeți-monedă, confecționate din aramă, și cu tocul plin, umplut cu plumb, se găsesc în spațiul geografic al unei singure categorii de colonii, cea mileziană. Într-adevăr, Apollonia, Histria și Olbia, sint toate colonii ale cetății Milet. Faptul acesta nu implică în mod obligatoriu, ca nici prima, nici ultima, să fie locul de confecționare pentru totalitatea acestor obiecte de schimb. Faptul în sine nu rămâne mai puțin semnificativ: același primitiv instrument de schimb întrebuințat în relațiile lor cu localnicii, fiecare din cetăți, în aria geografică respectivă.

În stadiul actual al cercetării virfurilor de săgeți-monedă Histria se impune, iese în evidență, prin cel puțin două fapte de natură obiectivă: Ele se cer menționate pentru a înțelege mai bine cum se pune problema azi în domeniul acestor categorii de obiecte de schimb. Primul fapt de ordin obiectiv la care ne-am referit este marele număr de tezaure de virfuri de săgeți-monedă descoperite în jurul cetății Histria. Într-adevăr, se cunosc azi un număr de nu mai puțin de cinci asemenea tezaure de astfel de obiecte găsite în apropierea nemijlocită a cetății Histria. În ceea ce privește numărul de exemplare, în cele mai multe din ele este de ordinul miilor, sau aproape de această cifră. Dar aminteam mai sus și de un al doilea fapt de natură obiectivă de care trebuie să ținem seama cînd abordăm asemenea cercetări. Acest al doilea fapt constă în existența, în nordul Dobrogei, în relativa apropiere a Histriei, la Beștepe, a unor zăcăminte de cupru. Cercetătorii încă nu s-au pronunțat dacă metalul din virfurile de săgeți-monedă provine s-au nu (aceasta pe baza microelementelor) din minele de la Beștepe. Pînă cînd cercetătorii de specialitate se vor pronunța și sub rezerva confirmărilor, noi am emis ipoteza că foarte probabil Histria este centrul, sau unul din centre, în care se confecționau instrumentele primare de schimb cu localnicii: virfurile de săgeți monedă.

Noul instrument de măsură a valorii nu s-a limitat la folosirea lui în schimburile cu geto-dacii din imediata apropiere a cetății mileziene. Cercetările de fin amănunt ni-l descoperă pe un teritoriu mai întins. Adăugăm că asemenea investigații sint abia la început. O reluare a lor ar putea oricînd să aducă noi confirmări și completări în același timp. Pentru moment menționăm doar cîteva din ele, dar care, prin poziția geografică în care au fost descoperite, ni se par pline de semnificație. Pe de o parte asemenea descoperiri au fost aflate pe litoralul de nord-vest al Pontului Euxin, între gurile Dunării și cele ale Nistrului și chiar mai departe în aria Olbiei. (Pentru amănunte a se vedea anexa nr. 1 cu descoperirile respective, precum și harta nr. 1 pe care sint fixate cartografic acele localități.)

Dar asemenea aflări de virfuri de săgeți-monedă cunoaștem ca descoperite în nordul Dobrogei precum și în amonte pe Dunăre. Cea mai semnificativă în acest sens ni se pare descoperirea de la

⁴ În legătură cu acest aspect al problemei a se vedea studiul lui A. G. Zaginailo, *Kamenski klad*, Numizmatika... Pricer-

nomoria..., 1982, p. 20—28, precum și cel al lui V. V. Ruban *loc. cit.*, p. 15—20, cu hartă.

Pirjoaia, azi Izvoarele, jud. Constanța. Pentru o mai ușoară localizare notăm că localitatea mai sus amintită se află în aval de Durostorum.

Faptul acesta ni se pare că are o semnificație mai profundă. Dincolo de documentul material se lasă întrevăzut un fenomen istoric : pătrunderea grecilor din Histria în amonte pe Dunăre. Pir-

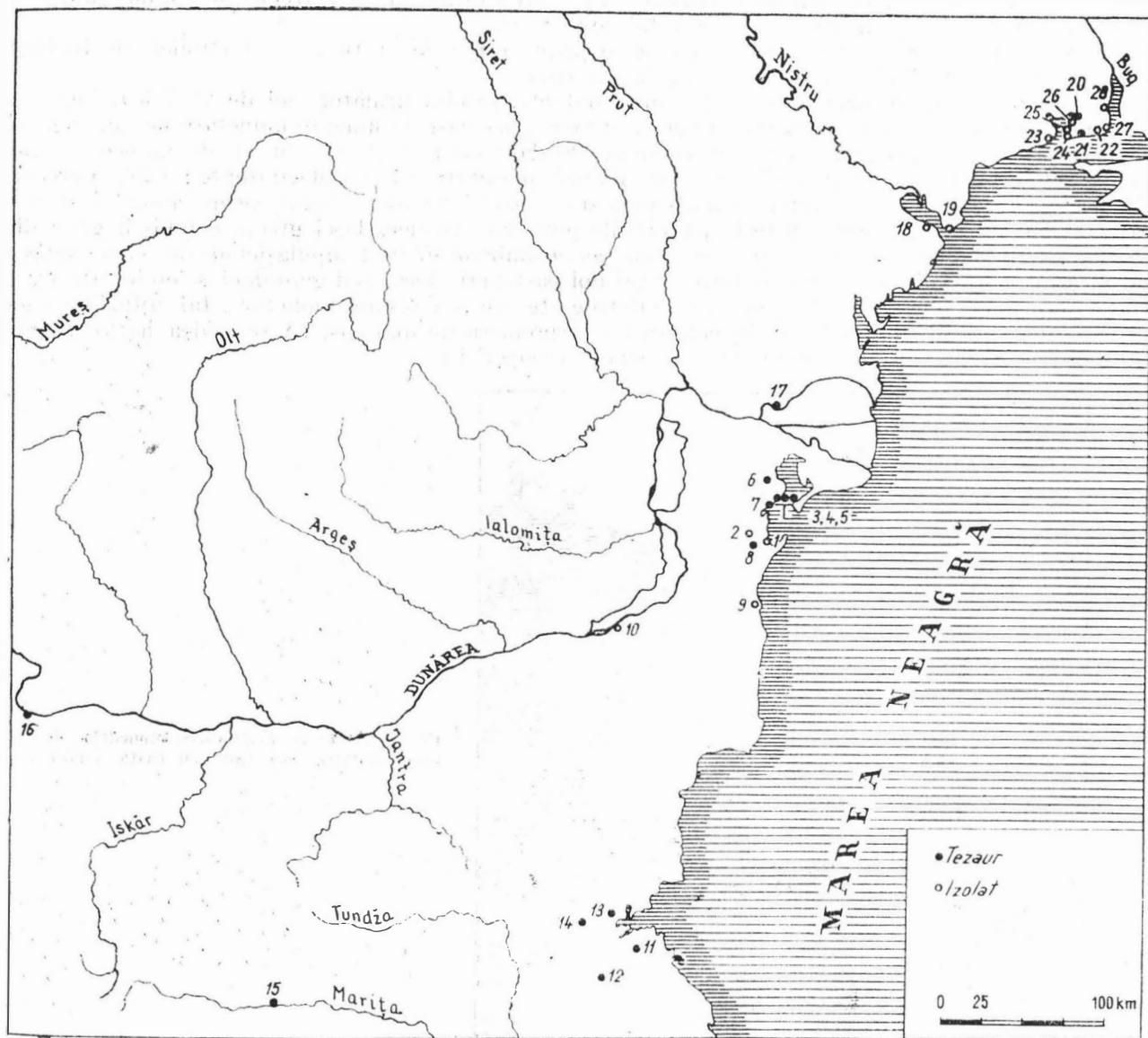

Fig. 1. Harta cu răspindirea virfurilor de săgeți-monedă.

joia-Izvoarele constituie doar un punct care ne este documentat pentru moment. Altele mai apropiate sau mai îndepărtate de el, în amonte sau în aval, sînt de așteptat de la descoperirile viitoare⁵. Un al doilea drum de pătrundere al noilor semne de schimb ne este documentat de-a lungul

⁵ Cercetătorul bulgar P. Balabanov, *Nouvelle étude des monnaies-points de flèche de la péninsule d'Athia, Tracia Pontica*, 1, 1982, p. 40—56. Cercetătorul de mai sus mențio-

nează o descoperire similară la Arçar, pe Dunăre, în apropiere de granița iugoslavă. Pentru a fi validată descoperirea are nevoie de ample precizuni.

Pontului Euxin, la sud de Histria. El este jalonat de descoperirea de la Tomis în condiții stratigrafice clare, a unui număr important de semne premonetare-vîrfuri de săgeți. Oricît ar părea de firavă documentarea noastră pentru moment, și ea încă este așa, totuși ne indică neîndoielnic pătrunderea grecilor din cetatea de pe lacul Sinoe, în amonte pe Dunăre, departe, la daco-geți. Scopul este schimbul, iar mijlocul, printre altele, și noul instrument, vîrfurile de săgeți-monedă.

Din punct de vedere cronologic fenomenul pe care-l urmărim s-a petrecut în a doua jumătate a secolului al VI-lea și în prima parte a celui de-al V-lea.

Pe baza materialului nostru aceasta este *prima etapă* de pătrundere și implicit de legături de schimb între grecii din Histria și localnicii geto-daci.

Etapă a II-a. Pe urmele acestor prime contacte, secolul următor, cel de al V-lea, i.e.n. va însemna un nou pas înainte, un nou progres. Și mereu aceleași documente monetare ne vor îngădui să le urmărim atît geografic, cît și cronologic. De data aceasta ele iau forma de monede, avînd pe av. efigia unei așa zise „roate”, iar pe rv. numele prescurtat al cetății emitente: IΣT. Cercetările noastre recente au arătat, credem noi, că așa zisa „roată” nu este altceva decît simbolul solar⁶. Și acest simbol era în mare cinste la populațiile geto-daco-tracice. Deci grecii, coloniștii greci din Pontul Euxin, au adoptat pentru monedele lor *anume* simbolul solar al populației locale, căci moneda era destinată schimbului economic între acești doi parteneri: localnicii geto-daci și emitenții greci. În acest sens credem noi că trebuie să fie interpretate aceste emisiuni monetare. Iar difuziunea lor în spațiul geografic geto-daco-scitic, confirmă interpretarea de mai sus. (A se vedea harta 2, precum și anexa 2, unde sînt menționate asemenea descoperiri.)

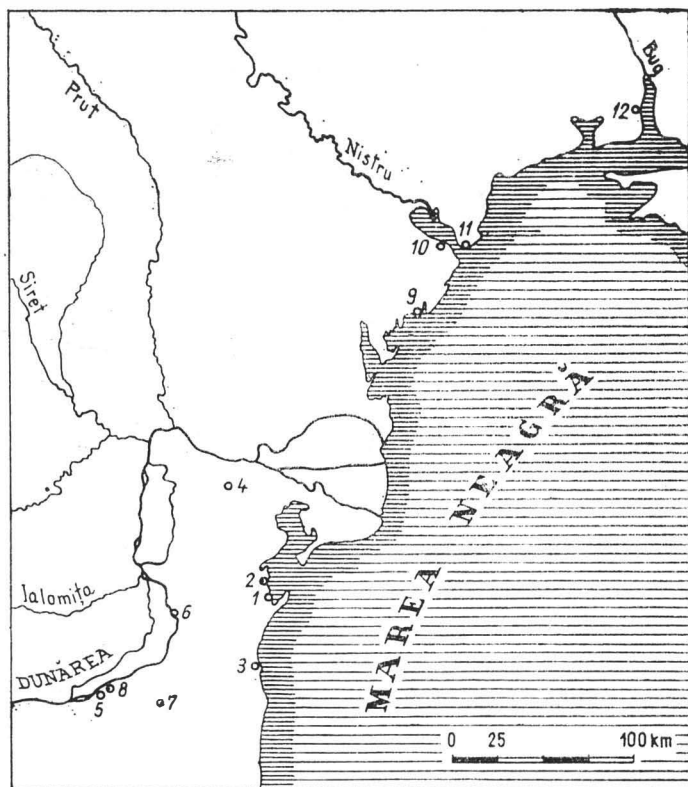

Fig. 2. Harta cu răspindirea monedelor de bronz histriene de tipul cu roata solară.

Cronologic, acestor emisiuni monetare li s-au atribuit, cu aproximație a doua jumătate a secolului al V-lea și prima parte a celui următor. Cercetări în acest domeniu sînt de dorit, spre a se obține precizuni.

⁶ B. Mitrea, *Pontica*, 15, 1982, p. 89–97, unde s-a strecurat o greșală, pentru care ne cerem scuze: Mesembria nu este colonie mileziană, ci megariană. Pentru roata solară,

Cf. P. O. Karyškowski, în *Rannii železni vek... Pricernomoriia*, Kiev, 1984, p. 78–89 (monede și ceramică).

Etapa cea mai bogată în relațiile Histriei cu populațiile locale geto-dace și cele nord-pontice este cea de *a treia*. Elementul caracteristic și distinctiv al acestei perioade îl constituie moneda de argint emisă de cetatea din lagună. Moneda sa de argint este întâlnită în numeroase tezaure, aş spune chiar foarte numeroase tezaure, precum și în tot atâtea aflări izolate. Este imens spațiul geografic pe care asemenea descoperiri au fost înregistrate. Spre sud ocupa întreaga Scythie Minoră, până la confluența cu teritoriul comercial al Apolloniei pontice. Tezaurele se înșiruie atît de-a lungul țărmului Pontului Euxin, cît și în interior. Cu privire la răspîndirea tezaurelor de monede histriene de argint în cadrul geografic al Dobrogei se cuvine subliniat faptul că ele abundă de-a lungul Dunării. O mențiune specială o merită „îngrămădirea” lor în jurul cetății Durostorum, cetate care comandă trecerea Dunării pe malul ei stîng. Dar moneda de argint a Histriei nu se mărginește să pătrundă și să circule doar la geto-dacii din regiunea dintre Dunăre și Mare. Ea pătrunde adînc în teritoriul getic, atît la sud, cît și la est de Carpați. Tezaure întregi, la care se adaugă numeroase descoperiri izolate de monede de argint histriene au fost aflate în acest vast teritoriu. Pentru regiunile est-carpătice axul de pătrundere îl constituie mai întîi Dunărea, iar mai apoi valea Siretului⁷. Limita nordică fiind, pe baza la ceea ce cunoaștem pînă acum, undeva în regiunea de azi a jud. Iași. A se vedea anexa nr. 3 și harta nr. 3). Rămîne ca cercetarea arheologică de specialitate să explice de ce s-a oprit pe

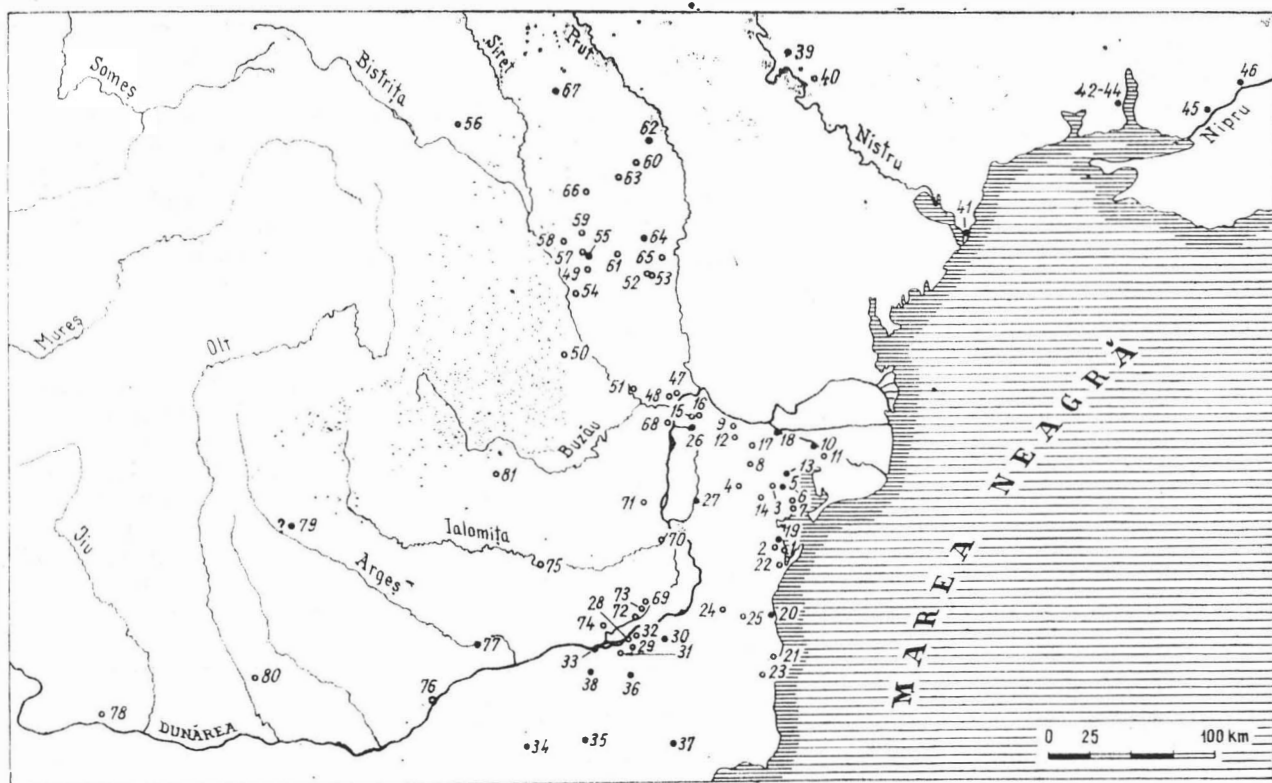

Fig. 3. Harta cu răspîndirea monedelor histriene de argint.

această latitudine pătrunderea economică a Histriei. Tot în legătură cu relațiile geto-dace cu cetatea mileziană, descoperirile și cercetările recente aduc un element nou. Am în vedere tezaurul de monede histriene descoperite la Fedești⁸, jud. Vaslui. El are o caracteristică cel puțin aparent

⁷ V. Părvan, *Pénétration hellénique...*, ARBSH, 10, 1922–1923, p. 23–47. Un rezumat cu stadiul problemei, la M. Petrescu-Dîmbovița, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Iași, 1978, p. 115–127 și bibliografia, p. 190–191. Pentru

contactele dintre factorul local și cel elenic vezi D. Berciu *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966, p. 267–279.

⁸ B. Mitrea și C. Buzdugan, SCN, 8, 1984, p. 25–36.

ciudată. El este în întregime format din monede de bronz. Faptul contrastează cu toate celelalte care sînt formate exclusiv din exemplare de argint. Se pare însă că și bronzul, monedele din acest metal, se bucură de o putere circulatorie în teritoriul getic, ca și în cel al cetății propriu-zise⁹. Și lărgind sfera noțiunii de teritoriu, la teritoriul comercial larg, am putea avea o explicație a prezenței acestor monede de bronz într-o așezare geto-dacă din Moldova. Așa cum am amintit mai sus, moneda de argint a Histriei a pătruns și la geto-dacii de la sud de Carpați. Și în această regiune o aflăm atît în tezaure, cît și în descoperiri izolate. De remarcat faptul, că ea a fost găsită și în marile cetăți geto-dace, atît la est, cît și la sud de Carpați. Poiana, de pe Siret, este doar unul din exemple, iar la sud de Carpați, Crăsanii și Pietroasele, alte exemple.

Cronologic această etapă se încadrează în secolul al IV-lea î.e.n.

O problemă care se ridică este aceea a datei de sfîrșit a acestei perioade. Din punctul nostru de vedere ea se leagă strîns de etapa finală a emisiunilor de argint ale cetății din lagună. Din datele de care dispunem, cu unele excepții, sfîrșitul acestor emisiuni este de căutat în a doua jumătate a secolului al IV-lea. Ne putem gîndi, la expediția lui Filip al II-lea din 339, cînd a putut avea loc cel puțin o slăbire economică și deci și a emisiunilor monetare de argint. Sau poate de expedițiile generalilor lui Alexandru cel Mare la Dunăre. Fiecare în parte și toate la un loc n-au putut rămîne fără anumite urmări economice care au lovit în primul rînd în cea mai înfloritoare dintre colonii, în Histria. Asupra altor implicații de ordin mai general vom reveni mai jos. Ceea ce cred că este locul să consemnăm acum este faptul că epoca de prosperitate a cetății mileziene de la gurile Dunării, văzută prin emisiunile și descoperirile monetare este de acum încolo un fapt din domeniul trecutului.

Etapă a IV-a. Totuși legăturile cu regiunile și populațiile geto-dacice nu se vor întrerupe. Ele vor continua și noi le vom sesiza de data aceasta prin răslețe și firave descoperiri izolate. Ele vor fi de bronz. Dar ceea ce mi se pare mai semnificativ este continuarea legăturilor bilaterale. Și, ajunși la acest punct, socot important să menționăm că de data aceasta ele, monedele izolate histriene de bronz, apar, fapt plin de semnificație, și la geto-dacii din interiorul bazinului carpatic. Și le înregistrăm în cetățile dacice din Munții Orăștiei. Perioada aceasta am putea s-o cuprindem în secolele III—I î.e.n.

Problema pe care am urmărit-o mai sus, etapă cu etapă, se integrează în una mai amplă și de-o importanță majoră pentru istoria noastră veche : aceea a legăturilor economice și culturale între localnicii geto-daci și grecii din Pontul Stîng, iar pe un plan superior legătura dintre cultura materială a geto-dacilor și cea a grecilor din Pont. Strîns legat de cele prezentate mai sus sînt și alte aspecte, care sînt departe de a fi neesențiale pentru istoria noastră veche. Amintesc în primul rînd unul de natură generală pe care documentele noastre monetare îl scot în evidență cu claritate și pregnanță : legătura economică, și nu numai economică, ce-a existat din aceste îndepărtate vremi între coloniile grecești din Dobrogea și restul geto-dacilor din spațiul carpatic. Făcînd un pas mai departe, ne putem întreba cine a vehiculat aceste legături, care au fost căile de pătrundere, cronologia acestor etape, și ceea ce este mai important : ce au lăsat grecii sau mai exact ce-au preluat localnicii geto-daci de la greci și, la rîndul lor, ce-au dat ei grecilor. Este evident pentru oricine, și noi sîntem conștienți, că o asemenea problemă nu se poate rezolva pe cale numismatică. Numismatica constituie doar una din laturile ei și poate nu cea esențială. Acest rol îi revine arheologiei, descoperirilor arheologice de tot felul. Din rîndul lor menționăm, doar cu titlu de exemplu, amforele, în general ceramica, în special cea grecească, obiectele de podoabă, fibule, apoi arme, unelte și multe altele.

Cu toată greutatea pe care o prezintă documentele arheologice în balanța acestei delicate probleme și pe care noi o recunoaștem, studiul descoperirilor monetare, în speță cele ale cetății Histria, aduce cel puțin două elemente noi. Primul din ele indică cu precizie direcția din care vine această influență, de la care cetate sau prin intermediul căreia a pătruns și care a vehiculat-o. În cazul nostru moneda histriană, care poartă numele cetății care a bătut-o și a folosit-o, constituie o categorie de documente care nu poate fi nici neglijată, nici trecută cu vederea. Dar aceleași documente monetare mai au și alte virtuți de care cercetătorul de fond al problemei va trebui să țină seama. Este vorba de elementul cronologic pe care-l aduc în cîmpul cercetării categoriile de monede prezen-

⁹ R. Ocheșeanu, BSNR, 67—69, 1973—1975, p. 45—48.

tate mai sus. Recunoaștem unele aproximații în formularea începuturilor și sfârșitului fiecărei etape. Ele rămân să fie soluționate prin cercetări speciale de numismați. Pentru moment succesiunea etapelor cronologice ni se pare asigurată. Aceasta nu înseamnă că ele nu se pot încăleca uneori. Esențialul, în ceea ce urmărim noi acum și aici, este această succesiune. Ceea ce a rămas neprecizat este data, desigur cu unele aproximații, de oprire a afluenței monedei histriene la geto-daci și, desigur, a cauzei care a prezidat producerea acestui fenomen. Faptul acesta ni se pare esențial în contextul în care ne aflăm. Răspunsul ar trebui să fie dat de bogatul material monetar histrian, cu care am lucrat. Din păcate aceleași monede nu beneficiază încă de o cronologie fină. Până când ea va prinde contur putem spune că cele mai recente monede histriene sînt în general de pe la mijlocul, sau din deceniile imediat următoare ale secolului al IV-lea. Noi, nu fără oarecare rezerve, am pus încetarea afluenței monedelor histriene la geto-daci în legătură cu campania lui Filip al II-lea împotriva regelui scit Atheas, din anul 339. Nu știm cît de primejdioasă a fost prezența scitului la gurile Dunării, dar concluziile pe care Filip al II-lea le-a tras pe tărîm economic sînt evidente. Moneda macedoneană, atît cea de metal prețios, cît și cea de bronz, deci de circulație curentă, începe să-și facă apariția și apoi să domine circulația în Scythia Minor. Se pare, și nu este exclus, ca chiar Histria să fi suferit în urma acestor ciocniri și unele distrugerii. În ori ce caz rolul economic de prim rang pe care ea l-a avut pînă acum marchează un sensibil declin. În etapele cronologice ce-au urmat cetatea mileziană va face mari și uneori disperate eforturi de supraviețuire, în cadrul noilor condiții ale secolelor III—I î.e.n.

Am amintit mai sus că etapa cronologică în care cetatea de pe laguna Sinoe a fost puternic activă în relațiile cu geto-dacii și regiunile nord-pontice a fost cea cuprinsă între secolele V—IV, prima jumătate. Or, tocmai acestor secole le corespunde o epocă de splendidă înflorire și prosperitate, pe care săpăturile arheologice o confirmă. La ridicarea și afirmarea economică a cetății, geto-dacii de pe ambele versante ale Carpaților și-au adus partea lor de contribuție, deloc neesențială prin produsele și bogățiile Daciei pe care le-au oferit în schimb negustorilor greci.

Continuînd observațiile noastre generale pe linia de sinteză, vom mai spune cîteva cuvinte în legătură cu implicațiile pe care le-au avut, precum și sensul și urmările lor de natură cultural-istorică, aceste relații de schimb. Este vorba de a schița doar unele aspecte. Se ridică problema : ce-au oferit sau poate mai precis ce-au reținut geto-dacii de pe urma acestor relații de schimburi de bunuri. Evident, intrăm într-o altă problemă, pentru care se cere o tratare specială, ceea ce nu este în intenția noastră acum. Pentru nevoile noastre imediate socotim că este îndeajuns să menționăm numeroasele necropole geto-dace, atît de pe teritoriul Dobrogei¹⁰, cît și cele din estul Munteniei¹¹. Bogăția de material grecesc ne scutește de orice comentariu. El, materialul arheologic, vorbește de la sine și direct.

Dar mai este și o altă problemă, aceea a direcției și drumului pe care s-au propagat aceste schimburi economice și culturale. În această privință în istoriografia românească s-au conturat mai clar două poziții : cea a lui Vasile Pârvan¹² și cea a lui Ion Nestor¹³. Primul acorda un rol de primă importanță cetății Histria, pe cînd cel de-al doilea vedea influența elenică venită din sud prin filiera tracică. Ce putem spune noi, rămînînd mereu pe poziția documentelor monetare ? După cum a reieșit, din cele expuse mai sus, materialul monetar cu care operăm noi confirmă poziția lui Vasile Pârvan în ceea ce privește rolul jucat de Histria, dar pentru secolele VI—IV î.e.n. (prima jumătate). După această dată rolul coloniei apare ca șters, puterea și prestigiul ei rămînînd de domeniul trecutului.

Cu campania lui Filip al II-lea și mai apoi cele ale lui Alexandru cel Mare și ale generalilor săi la Dunăre, se inaugurează o nouă epocă : cea traco-macedoneană. Revenind la baza monetară de la care am pornit, amintim că moneda lui Filip al II-lea, cea de bronz în special, a fost descoperită la geto-dacii de la nord de Dunăre. Faptul ne este confirmat din plin de aflarea unor atari documente în cetatea de la Zimnicea. Dar asemenea documente monetare s-au aflat și în alte părți ale Daciei. Totul lasă să se întrevadă că în a doua jumătate a secolului al IV-lea începe o nouă etapă, cu

¹⁰ Pentru așezări geto-dace în Dobrogea, v. M. Irimia, *Ponica*, 13, 1981, p. 66—118. Pentru necropole menționăm cu titlu de exemplu pe cele de la Bugeac, Ostrov (M. Irimia, *Ponica*, 12, 1979, p. 55—76 bibl. anterioară); Cernavodă (D. Berciu, *SCIIV*, 6, 1955, p. 151—160. Satu Nou (B. Mitrea, *Materiale*, 8, 1962, p. 369—372, cu bibl. anterioară); Enisala și Telița (Gavrilă Simion, *Peuce* 6, 1977, p. 43—77 ca să dăm doar cîteva exemple.

¹¹ Pentru situația din estul Munteniei a se vedea N. Harțușche, *Repertoriul arheologic al județului Brăila*, 1971, p. 12. Cf. și N. Harțușche și F. Anastasiu, *Catalogul Muzeului Brăila*, 1976, p. 191—223.

¹² V. Pârvan, *Pénétration...*, p. 23 și urm. Cf. același, *Getica*, București, 1926, p. 416 și urm.

¹³ Ion Nestor, *Dacia*, 7—8, 1937—1938, p. 159—182.

o nouă orientare. În noile condiții politice și economice, cele mai multe orașe care emiteau monedă de metal prețios, aur și argint, sau devin monetării regale sau încetează asemenea emisiuni. Pe de altă parte își face apariția o nouă monedă universală: staterul și tetradrahma de tip Filip al II-lea sau de tip Alexandru. Ele vor apare pe piața mondială pe care o vor domina de la un capăt la altul al vastului imperiu.

Piața nord-dunăreană va fi alimentată prin intermediul regatului tracic al lui Lysimah. Acesta, neavând într-o primă etapă monetării proprii, va primi atât stateri, cit și tetradrahme emise în atelierele Macedoniei, unde stăpânea Casandru, cumnatul său.

Cu toate aceste schimbări profunde survenite în viața economică, Histria nu va întrerupe legăturile ei seculare cu daco-geții. Ele vor continua, dar în noile condiții politice și economice. Callatis și mai apoi Tomis vor trece pe primul plan. Totuși descoperirile monetare, desigur izolate și de bronz, ne permit să-i sesizăm prezența activă¹⁴ într-o a patra perioadă, pe care o datăm în secolele III—I i.e.n.

Anexa nr. 1

1. *Histria*, cetate, jud. Constanța. „Numeroase semne de schimb-virfuri de săgeată au fost descoperite la Histria”. Ele sint menționate de Florența Preda, AUB, 9, 1961, p. 7—17. Cf. A. Aricescu, SCN, 6, 1975, p. 21 și nota 17.
2. *Tariverde*, com. Cogelac, jud. Constanța. Sint semnalate virfuri de săgeți-monedă ca descoperite în stratul arhaic. Cf. SCIV, 5, 1954, 1—2, p. 103—105 și fig. 26; SCIV, 6, 1955, 3—4, p. 545—547 și fig. 18. Cf. și A. Aricescu, SCN, 6, 1975, p. 21—22.
3. *Jurilovca*, jud. Tulcea. Datorită cercetărilor întreprinse de Ernest Oberländer-Tirnovanu s-a putut preciza descoperirea în localitate a trei tezaure de virfuri de săgeți-monedă.
4. *Jurilovca I*, teaur descoperit prin 1918—1919 în partea de sud a localității, conținând circa 2 000 exemplare.
5. *Jurilovca II*, ar fi fost descoperit în 1957. Conținutul lui s-a împrăștiat și pierdut în întregime.
6. *Jurilovca III*. A fost descoperit în anul 1967 și ar fi constat din circa 30 exemplare, din care două au putut fi recuperate. Gh. Poenaru-Bordea et E. Oberländer-Tirnovanu, *Actes du II Congrès international de thracologie (Bucarest, 1976)*, București, 1980, vol. II, p. 141—150. Cf. B. Mitrea, Dacia, N.S., 25, 1981, p. 383, nr. 24.
7. *Enisala*, jud. Tulcea. În anul 1962 s-a descoperit un teaur din care au fost recuperate 118 exemplare. A. Aricescu, SCN, 6, 1975, p. 17—24. Studiu exhaustiv.
8. *Vișina*, com. Jurilovca, jud. Tulcea. În anul 1979 s-a descoperit un teaur ce cuprindea 669 virfuri de săgeți-monedă. Mihaela Mănușu-Adameșteanu, apud B. Mitrea, Dacia, N.S., 24, 1980, p. 372, nr. 19. Cf. Materiale, Tulcea, 1980, p. 157—160.
9. *Nuntași*, com. Istria, jud. Constanța. În anul 1981, în săpături sistematice a fost aflat un teaur de 234 virfuri de săgeți-monedă, plus câteva fragmente, într-un bordei al populației locale și grecești. Informație, Catrinel Domăneanu, 1982. Cf. Dacia, N.S., 1984, sub tipar.
10. *Constanța*, jud. Constanța. În cursul săpăturilor sistematice executate în ruinele vechiului Tomis, în sectorul Catedrală, între anii 1971 și 1974, au fost descoperite, printre altele, 54 virfuri de săgeți-monedă. C. Scorpan, Pontica, 8, 1975, p. 29, nota 10. Același, SCN, 7, 1980, p. 25—34. Cf. B. Mitrea, Dacia, N.S., 20, 1976, p. 288, nr. 9. Idem, Dacia, N.S., 25, 1981, p. 382, nr. 12. Același virfuri de săgeți-monedă ne mai sint semnalate ca descoperite între localitățile Pașa și Cișla din jud. Tulcea.
11. *Izvoarele*, jud. Constanța. „În zona cunoscutului așezări antice Acidava, în punctul Kala Gherghi, au fost descoperite materiale diferite: trei virfuri de săgeți cu valoare monetară...”. M. Irimia, Pontica, 13, 1981, p. 74, și nota 69.
12. *Atia, Burgas*, Bulgaria. În 1927 s-au descoperit în partea răsăriteană a peninsulei virfuri de săgeți-monedă. Cîteva exemplare sint cunoscute. În 1934, în partea nordică a peninsulei a fost descoperit un teaur de circa 1 000 exemplare din aceeași categorie. T. Gerasimov, *Izvestija Sofia*, 12, 1939, p. 424—425. Cf. același, *Arheologija Sofia*, 1, 1959, p. 85 și urm. Mai nou asupra acestui teaur a se vedea studiul lui P. Balabanov, *Nouvelle étude des monnaies-ponctées de flèche de la péninsule d'Atia, Thracia Pontica I*, 1982, p. 40—56.
13. *Rusokastro*, Bulgaria. La vîco 20 Km sud-vest de Burgas s-a descoperit cîteva monede-virfuri de săgeți. T. Gerasimov, *op. cit.*
14. *Bolgarovo*, Bulgaria. Este semnalată o altă descoperire similară. T. Gerasimov, *op. cit.*
15. *Duvanalar*, Bulgaria. Un exemplar similar s-ar fi găsit în această localitate, situată în împrejurimile celor menționate anterior. T. Gerasimov, *op. cit.*, p. 426.
16. *Plovdiv*, Bulgaria. Cercetătorul P. Balabanov citează un teaur de virfuri de săgeți-monedă care ar fi fost descoperit la Plovdiv. Ținînd seama de faptul că același cercetător bulgar a formulat anterior unele importante rezerve „că unele grupe de virfuri de săgeți-monedă din tezaurul de la Atia-Burgas au ajuns în unele muzee”, va fi nevoie de precizii ulterioare, pentru ca descoperirea de la Plovdiv să fie omologată. Virfuri de săgeți-monedă au mai fost semnalate la Strandja, estul Bulgariei, aflate în 1942. T. Gerasimov, *Izvestija-Sofia*, 15, 1946, p. 240—241. O privire de ansamblu, la A. G. Zaginailo, *Materialy*, 8, 1976, p. 70—71.
17. *Archer*, Bulgaria. Același cercetător, P. Balabanov, semnalează descoperirea unor virfuri de săgeți-monedă la Archer, pe Dunăre, în apropiere de granița iugoslavă. Pentru moment este doar o știre comunicată lui P. Balabanov. Dacă ea se va confirma prin cercetări ulterioare și mai ales dacă tipologic se va putea dovedi o apropiere între emisiunile similare din zona Istriei, atunci valoarea descoperirii va fi considerabilă. Pentru moment o semnalăm, cu reținutele observații de mai sus.

¹⁴ B. Mitrea, Pontica, 11, 1978, p. 89—96, unde este strîns și clasificat întreg materialul monetar pontic cunoscut

pînă la acea dată.

17. *Ismail*, pe malul stîng al Dunării, reg. Odesa, U.R.S.S. în împrejurimile acestei localități, s-a descoperit în 1925 un tezaur de virfuri de săgeți-monedă. Din această descoperire un număr de 51 exemplare au intrat în colecția dr. G. Severeanu. Dr. G. Severeanu, BSNR, 21, 1926, nr. 57—58, p. 1—6.
18. *Nikonium* (Roxolanskoe Gradiște), pe malul stîng al limanului fluviului Tyras, este semnalată descoperirea unor virfuri de săgeți-monedă. A. G. Zaginailo, Materialy, 8, 1976, p. 71.
20. *Kamenka*, în apropierea limanului Bug-Nipru, a fost descoperit un tezaur de virfuri de săgeți-monedă. A. G. Zaginailo, *Kamenski klad*, Numizmatika antičnogo Pričer-

- nomorija. Sbornik naučnih trudov*, Kiev, 1982, p. 20—28.
21. *Kucurub*, în aceeași regiune. Este semnalat un alt tezaur de virfuri de săgeți-monedă. V. V. Ruban, *loc. cit.*, p. 15—20, cu o schiță, p. 17, privind răspîndirea virfurilor de săgeți-monedă.
- În mod izolat au mai fost semnalate astfel de descoperiri în localitățile : 22. *Berczan*, 23. *Viktorovka I*; 24. *Beikuș*; 25. *Bolșaiia Černomorska II*; 26. *Kaborga I*; 27. *Zakisova Balka* și 28. *Olbia*. Totul la V. V. Ruban, *loc. cit.*, p. 15—20, unde discută apariția „delfinașilor” olbieni în asociere cu virfurile de săgeți-monedă, precum și aspectul cronologic.

Anexa 2: monede histriene, tipul cu „roata”

1. *Histria*, cetate. Pentru descoperirile și circulația acestor monede la Histria, a se vedea Const. Preda, *Histria*, III, p. 32 și urm.
2. *Constanța* (Vechiul Tomis), jud. Constanța. În cursul săpăturilor sistematice executate în sectorul catedrală, între 1971 și 1974, au fost aflate nu mai puțin de 28 monede de bronz histriene de tipul cu „roata”. Const. Scorpan, SCN, 7, 1980, p. 25—34. Cf. și B. Mitrea, Dacia, N.S., 25, 1981, p. 382, nr. 12.
3. *Sinoe*, com. Mihai Viteazul, jud. Constanța. Descoperiri izolate. V. Canarache și C. Preda, SCIV, 4, 1953, 1—2, p. 143.
4. *Adamclisi*, jud. Constanța. Aflări izolate. G. Buzdugan și I. Mititelu, SCN, 3, 1960, p. 386.
5. *Tuzla*, U.R.S.S. Ca găsită în această localitate sau în împrejurimile ei imediate se cunoaște o monedă de bronz histriană de tipul cu „roata”. B. Mitrea, StCl, 7, 1965, p. 153—154, cu bibliografia.
6. *Tyras*, U.R.S.S. Monede de bronz cu roata și legenda IΣT sînt semnalate ca descoperite în cursul săpăturilor arheologice din vechea cetate Tyras. L. D. Dimitrov, Arheologični pameatki, 5, 1955, p. 117. Apud C. Preda, SCN, 3, 1960, p. 28.
7. *Olbia*, U.R.S.S. În cursul săpăturilor arheologice sistematice ce au fost întreprinse între anii 1935—1936 au fost descoperite, printre altele, 4 monede de bronz histriene de tipul cu roata. A. N. Zograf, Olbia, I, Kiev, 1940, p. 211—256, apud C. Preda, SCN, 3, 1960, p. 28. Săpăturile întreprinse ulterior în același mare centru antic, desigur că au mai descoperit și alte exemplare. În 1956 se adaugă un tezaur cu o monedă histriană. IGCH, 1016.

8. *Niconium*, U.R.S.S., azi Roksolani, reg. Odesa, R. S. S. Ucraina. Pînă în 1970 erau cunoscute și publicate nu mai puțin de patru tezaure de monede histriene de tipul cu roata : a) descoperit în 1958, format din 8 exemplare. A. G. Zaginailo, MASP, 1966, p. 118, nr. 38—45. Cf. IGCH, 704. Îngropat în sec. V î.e.n. b) descoperit în 1960, conține 10 exemplare. Îngropat în sec. I î.e.n. A. G. Zaginailo, *op. cit.*, p. 120, nr. 74—83. Cf. IGCH, 705. c) descoperit în 1960, dar într-un bordei, conținea 7 monede. Zaginailo, *op. cit.*, p. 123, nr. 127—133. Cf. IGCH, 706. d) descoperit în 1962, numără două monede de tipul cu roata, precum și alte patru exemplare de argint emise tot de Histria. A. G. Zaginailo, *op. cit.*, p. 110, 129. Cf. IGCH, 708. Tezaurelor menționate mai sus li se adaugă o masivă cantitate de aceleași monede aflate în mod izolat. Cf. P. Alexandrescu, StCl, 12, 1970, p. 149—156, cu bibliografia respectivă.
9. *Dobrogea nordică*. Ca provenind din această parte a Dobrogei sînt semnalate 3 monede de bronz de tipul cu roata. E. Oberländer-Târnoveanu, Pontica, 11, 1978, p. 77—85. B. Mitrea, Dacia, N.S., 25, 1981, p. 382, nr. 15.
10. *Izvoarele* (și nu Salu Nou, cum am notat în Dacia, 9, 1965, p. 490, nr. 4), jud. Constanța, localitate în care sînt semnalate ca descoperite două monede histriene de tipul cu roata. N. Conovici, SCIVA, 30, 1979, 1, p. 88 cu bibliografia și ilustrația necesare.
11. *Capidava*, jud. Constanța. Izolat, s-a descoperit o monedă histriană de bronz de tipul cu roata. N. Georgescu-Cheluță, apud B. Mitrea, Dacia, N.S., 20, 1976, p. 288, nr. 6. M. Irimia, Pontica, 13, 1981, p. 74—75.

Anexa nr. 3. Tezaure și descoperiri izolate de monede histriene de argint

1. *Histria*, cetate, monede izolate. Const. Preda, *Histria*, III, passim. Cf. și M. Chițescu, BSNR, 67—69, 1973—1975, p. 57—61. Cf. și M. Coja, SCIVA, 26, 1975, 4, p. 553.
2. *Istria* sal. Izolat, 1921, 1 AR, sub delfin litera B. B. Mitrea, SCIV, 16, 1965, 3, p. 608.
3. *Babadag*, împrejurimi, jud. Tulcea. Izolat, 1 AR Istria, sigla A. E. Oberländer-Târnoveanu, Pontica, 11, 1978, p. 73, 4. B. Mitrea, Dacia, N.S., 25, 1981, p. 382, nr. 2.
4. *Cuciurova*, com. Cuciurova, jud. Tulcea. Izolat, 1 AE Histria, tip Apollo-Vultur pe delfin, sigla A; 3,76 g, într-un mormînt getic de incineratie. E. Oberländer-Târnoveanu, Pontica, 11, 1978, p. 76—77. Cf. B. Mitrea, Dacia, N.S., 25, 1981, p. 382, nr. 9.
5. *Enisala*, com. Sarichioi (și nu localitatea 23 August cum am notat în Dacia, N.S., 19, 1975, p. 311, nr. 23^{bia}).

- Tezaur : 37 AR Histria, din care 30 didrahme, 6 hemi drahme și un exemplar pierdut. În plus, AR într-un mormînt getic. Gh. Poenaru Bordea, CH, 2, 1976, 44. Cf. E. Oberländer-Târnoveanu, Pontica, 11, 1978, p. 74. Cf. B. Mitrea, Dacia, N.S., 25, 1981, p. 382—383, nr. 16.
6. *6 martie*, com. Jurilovca, jud. Tulcea. Izolat, 2 AR Histria. E. Oberländer-Târnoveanu, Pontica, 11, 1979, p. 75—76. Cf. B. Mitrea, Dacia, N.S., 25, 1981, p. 383, nr. 47.
 7. *Jurilovca*, com. Jurilovca, jud. Tulcea. Izolat 1 AR Histria. E. Oberländer-Târnoveanu, Pontica, 11, 1978, p. 75, 77. Cf. B. Mitrea, Dacia, N.S., 25, 1981, p. 383, nr. 24.
 8. *Izvoarele*, com. Izvoarele, jud. Tulcea. Izolat 1 AR Histria, cu siglele A și 0. E. Oberländer-Târnoveanu,

- Pontica, 11, 1978, p. 74, nr. 10. Cf. B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 25, 1981, p. 383, nr. 22.
9. *Isaceea*, jud. Tulcea. 1 AR Histria, găsit în localitate, ajunge în colecție particulară. G. Jucan, *RevMuz*, 8, 1971, 3, p. 226. B. Mitrea, *SCIV*, 23, 1, 1972, p. 136. nr. 8. Alte 3 AR, găsite tot aci, îi sînt cunoscute lui E. Oberländer-Târnoveanu, *Pontica*, 11, 1978, p. 74 și urm. Cf. B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 25, 1981, p. 383, nr. 20.
 10. *Mahmudia*, jud. Tulcea. Tezaur format din vreo 10(?) AR Histria. V. Canarache, *Pontice*, 1, 1968, p. 136 și 143. Cf. B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 14, 1970, p. 469, nr. 9. Cf. IGCH, 700. Îngropat cca. 450 (M. Thompson).
 11. *Murighiol*, com. Murighiol, jud. Tulcea. Izolat, AR Histria. I. V. Leondary, apud B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 14, 1970, p. 469–470, nr. 11. Cf. și C. Preda, *SCN*, 7, 1980, p. 35–42.
 12. *Niculitel*, jud. Tulcea. Izolat 1 AR Histria. E. Oberländer-Târnoveanu, *Pontica*, 11, 1978, p. 75, nr. 13. Cf. B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 25, 1981, p. 383, nr. 29.
 13. *Sarichioi*, com. Sarichioi, jud. Tulcea. Tezaur 1958 (?), recuperat 3 exemplare: tip Demetra, Dionysos și Apollo pe omphalos. Irina și Ernest Oberländer-Târnoveanu, *Peuce*, 8, 1980, p. 82.
 14. *Slava Rusă*, com. Slava Cercheză, jud. Tulcea. Izolat 1 AR Histria. E. Oberländer-Târnoveanu, *Pontica*, 11, 1978, p. 75, nr. 14. B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 25, 1981, p. 383, nr. 35.
 15. *Jijila*, com. Jijila, jud. Tulcea. Izolat 1 AR Histria, siglele A + V în ligatură și E; 5,68 g. E. Oberländer-Târnoveanu, *Pontica*, 11, 1978, p. 74, nr. 11. Cf. B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 25, 1981, p. 383, nr. 23.
 16. *Văcăreni*, com. Luncavița, jud. Tulcea. Izolat 1 AR Histria. E. Oberländer-Târnoveanu, *Pontica*, 11, 1978, p. 76. Cf. B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 25, 1981, p. 383, nr. 44.
 17. *Telița*, com. Frecăței, jud. Tulcea. Izolat 1 AR Histria sigla A. E. Oberländer-Târnoveanu, *Peuce*, 8, 1980, p. 502, nr. 17. Cf. B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 24, 1980, p. 372, nr. 16.
 18. *Tulcea*, jud. Tulcea. Tezaur AR Histria 104. V. Canarache, *CNA*, 1940, p. 230–232. Cf. B. Mitrea, *StCl*, 7, 1965, p. 159–160. IGCH, 815.
 - 18bis. *Tulcea*, jud. Tulcea. Izolat 1 AR Histria. E. Oberländer-Târnoveanu, *Pontica*, 11, 1978, p. 76. Cf. B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 25, 1981, p. 383, nr. 41.
 19. *Sinoe* (fost Casapchioi), com. Mihai Viteazul, jud. Constanța. Tezaur, data neprecizată, AR Histria, 5 exemplare la Kunsthistorisches Museum din Viena. V. Tomova, *Numizmatika* (Sofia), 11, 1976, 3, p. 38–39. Cf. B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 23, 1979, p. 372, 15.
 20. *Constanța* (vechiul Tomis), jud. Constanța. Tezaur, 1916, 110 AR Histria. G. Severcanu, *RSNR*, 15, 1920. IGCH, 813.
 21. Între *Constanța* și *Mangalia*. Izolat, ante 1967, 1 AR Histria, siglele A și I; 4,85 g. Enache Toma, apud B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 12, 1968, p. 446, 4.
 22. *Vadu*, com. Corbu, jud. Constanța. Izolat 1 AR Histria. V. Canarache, *Pontice*, 1, 1968, p. 136. Cf. B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 14, 1970, nr. 17.
 23. *Pecineaga*, com. Pecineaga, jud. Constanța. Izolat 1 AR Histria arhaic. V. Canarache, *Pontice*, 1, 1968, p. 136. Cf. B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 14, 1970, p. 470, nr. 13.
 24. *Medgidia* (împrejurimi) jud. Constanța. Izolat 1 AR Histria, tip Pick, 436 var. Tudor Papasima, *Pontica*, 13, 1981, p. 300, fig. 1, 3. Cf. B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 25, 1981, p. 383, 25.
 25. *Murfallar*, jud. Constanța. Izolat, Histria 1 AR. B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 25, 1981, p. 383, nr. 27.
 26. *Măcin* (dealul Suluc), jud. Tulcea. Tezaur, 1932, cca 200 AR Histria. Const. Moisil, Cabinetul numismatic, 1938–1942, p. 22, nr. 187. Cf. B. Mitrea, *StCl*, 7, 1965, p. 162. IGCH, 816.
 27. *Dăeni*, com. Dăeni, jud. Constanța. Tezaur, 1909, cca 800–1 000 AR Histria. Const. Moisil, *Conv. Lit.*, 1909, p. 1168, 1172–73. IGCH, 814.
 28. *Sacidava*, împrejurimi. Com. Izvoarele, jud. Constanța. Izolat 1 AE Histria autonom. V. Culică, apud M. Irimia, *Pontica*, 13, 1981, p. 74, nota 69.
 29. *Canlia*, com. Lipnița, jud. Constanța. Izolat, în apropierea Dunării, 1 AR Histria, sub delfin litera A (lambda). B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 4, 1960, p. 587, nr. 1. Institutul de arheologie, Inv. 934.
 30. *Ioan Corvin* (fost Cuzgun), jud. Constanța. Tezaur, 1905. Printre monedele emise de Apollonia Pontica, Mesembria, Callatis, Cyzicus, Parium au fost și monede histriene de AR. Renner, *Zft. für Münz-und Medaillenkunde*, 1906, p. 97–106. IGCH, 734.
 31. *Galița*, com. Ostrov (nu Păcuilui lui Soare, cum am notat eu în *StCl*, 7, 1965, p. 165, nr. 51). Izolat 2 AR Histria. Tudor Papasima, *Pontica*, 13, 1981, p. 299 și fig. 1, 1. Cf. B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 25, 1981, p. 383, nr. 18.
 32. *Satu Nou*, com. Oltina, jud. Constanța. Izolat, 1958, 1 AR Histria. B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 3, 1959, p. 603, nr. 4.
 33. *Silistra*. RP Bulgaria. Tezaur, 1947, 9 AR: 6 de tip Alexandru cel Mare, 1 AR Istros; 1 AR Callatis și 1 AR Seleucos I. T. Gerasimov, *IzvestijaSofia*, 17, 1950, p. 322. IGCH, 870.
 34. *Bracima*, R. P. Bulgaria, 20 Km sud Silistra. Tezaur, 1964, 10 AR Histria. T. Gerasimov, *Izvestija*, Sofia, 28, 1965, p. 247. Cf. Același, *SCN*, 5, 1971, p. 18–19. Cf. IGCH, 811.
 35. *Kaolinovo*, R. P. Bulgaria. Tezaur, 1965, 28 AR Histria. T. Gerasimov, *Izvestija*, 29, 1966, p. 212. *SCN*, 5, 1971, p. 19. Cf. IGCH, 812.
 36. *Krajnovo*, R. P. Bulgaria. Tezaur. 1896. 1 AV Filip II, 24 AR Histria. *Izvestija-Sofia*, 4, 1914, p. 271. Cf. IGCH, 809.
 37. *Carsko*, R. P. Bulgaria, aproape de Pažargik. Tezaur, 1939, 12 AR, printre care 2 tetradrahme de la Filip II, 5 hemidrahme emise de Chersonusul Tracie, se aflau și două AR Histria. T. Gerasimov, *Izvestija-Sofia*, 13, 1939, p. 345. Cf. IGCH, 735.
 38. *Razdjel*, R. P. Bulgaria, 15 km sud de Silistra. Tezaur. 1958, 1 AV Filip II și 161 AR Histria. T. Gerasimov, *Izvestija-Sofia*, 25, 1962, p. 228. Același, *SCN*, 5, 1971, p. 17–19. IGCH, 810. Îngropat tirziu în sec. IV. (M. Thompson).
 39. *Dorockoe*, raion Dubosari, R. S. S. Moldovenească. Tezaur, 1965, recuperat: Tyras 128 Alt și Histria 162 AR. A. A. Nudelman, *Trudy...* Chișinău, 1969, p. 121, 128. IGCH, 722.
 40. *Butori*, R. S. S. Moldovenească, Izolat. 1 AR Histria, într-un mormînt. A. I. Melnikova. *Arheologiceskie issledovaniia v Moldavii*, 3, 1974, p. 81, fig. 2, 15. Apud, A. A. Nudelman, *Klady...*, p. 47, 3.
 41. *Roesolani* (anticul Niconium), R. S. S. Ucraina. Tezaur 1960, 4 AR: 1 Filip II, 1, Histria 2 și Amisus Ponti 1 AR. P. O. Karyškovski, *VDI*, 1961, 4, p. 109–112. IGCH, 818.
 42. *Olbia*, Parutino. R. S. S. Ucraina. Tezaur, 5 AE: Olbia 4, Histria 1 AE. P. O. Karyškovski, IGCH, 1016.
 43. *Olbia*, Parutino, R. S. S. Ucraina. Tezaur, 1946, 10 AE: Olbia 9, Histria 1 AE. IGCH, 1086.
 44. *Olbia*, Parutino. R. S. S. Ucraina. Tezaur, 1947, 13 AE: Olbia 11; Histria 1. ?Pont, 1. IGCH, 1138.
 45. *Alexandrovska*, Belozërka raion, reg. Cherson, R. S. S. Ucraina. Tezaur, 1929, 27 AE: Olbia 25, Histria 2. IGCH, 1005.

46. *Visunfy*, Cherson obl., R. S. S. Ucraina. Tezaur, 1929, 141 AR + Histria. Este vorba de un singur tezaur și nu de două cum am considerat eu în StCl, 7, 1965, p. 153. Cf. A. G. Zaginailo și P. O. Karyškovski, IGCH, p. 133–134, 1010.
47. *Galați*, împrejurimi, jud. Galați. Izolat. 1972. 1 AR Histria. Paul Pălinca, apud B. Mitrea, Dacia, N.S., 15, 1971, p. 39C, nr. 6.
48. *Bărboși-Galați*, jud. Galați. Izolat. 1 AR Histria, în colecția, Const. Tacu. B. Mitrea, Dacia, N.S., 25, 1981, p. 382, nr. 4.
49. *Prisecani*, com. Boghești, jud. Vrancea. Pe la sfârșitul secolului trecut un locuitor din această localitate a oferit spre cumpărare Muzeului național de antichități din București o monedă histriană de argint, descoperită de el în localitate. Moneda n-a fost achiziționată, dar din apostila scrisă de G. Tocilescu, pe atunci directorul Muzeului, care notează ΙΣΤΡΗ ΦΥ, reiese că este de tipul Pick, 425. Arhiva MNA, Dos. 1899. 34.
50. *Focșani*, jud. Vrancea. Între Focșani și Galați este semnalată descoperirea unei monede histriene de argint de tipul Pick, 416, sigla A; 4,9 g. B. Mitrea, Dacia, N.S., 12, 1968, p. 446.7.
51. *Piscu*, com. Piscu, jud. Galați. O monedă histriană de argint, descoperită în localitate, ajunge la MNA. Cântărește 7,32 g, iar sub delfin are sigla A. Institutul de arheologie, Dos. Inv. 800,4.
52. *Berești-Tirg*, oraș Berești, jud. Galați. O monedă histriană de argint, cu sigla A sub delfin, descoperită în localitate, ajunge la Muzeul din Iași. B. Mitrea, Dacia, N.S., 8, 1964, p. 372, nr. 1.
53. *Prodănești*, jud. Galați. Este semnalată 1 AR Histria, cu sigla ΦΥ; 5,72 g. Stavăr Lifigiu, apud. B. Mitrea, BSNR, 67–69, 1973–1975, p. 317, nr. 19. Idem, Dacia, N.S., 19, 1975, p. 311, nr. 19.
54. *Poiana*, com. Nicorești, jud. Galați. În așezarea geto-dacică din această localitate profesorul Radu Vulpe a descoperit în cursul săpăturilor următoarele monede emise de cetatea Histria: 1. AR, cu sigla A sub delfin; 6,21 g. Conservarea foarte bună. Inst. de arheologie, Dos. Inv. 296,47. 2. Exemplar similar, Dos. Inv., 325,18. La fel, 5 g; conservarea foarte bună. Dos. Inv. 325,1. 4. Exemplar similar, dar sub delfin litera Δ (delta)? 4,49 g. Mult tocită. Dos., Inv. 325,2. 5. La fel, dar sub delfin litera A. 4,62 g. Conservarea foarte bună. Dos., Inv. 325, 18. B. Mitrea, StCl, 7, 1965, p. 164, nr. 43.
55. *Căbești*, com. Podul Turcului, jud. Bacău. Tezaur AR Histria, cca. 30. M. Chițescu. SCN, 4, 1968, p. 446–447. Cf. B. Mitrea, StCl, 7, 1965, p. 165, nr. 46. IGCH, 817.
56. *Căciulești*, com. Girov, jud. Neamț. Ca provenind din această localitate ajung la MNA două monede histriene de argint mult tocite. Ele cântăresc: 5,56 și 6,35 g. B. Mitrea, StCl, 7, 1965, p. 163,40. Dos., Inv. 800,9–10.
57. *Glăvănești*, com. Glăvănești, jud. Bacău. Este semnalată 1 AR Histria, izolată, tip Pick, 416. V. Mihăilescu-Bîrliba, apud B. Mitrea, Dacia, N.S., 14, 1970, p. 469, nr. 8.
58. *Găiceana Unguri*, com. Găiceana, jud. Bacău. Izolat AR Histria. Marilena Florescu, ArhMold, 5, Cf. B. Mitrea, 15, 1971, p. 399, nr. 7.
59. *Tăvădărești*, com. Dealul Morii, jud. Bacău. Izolat 1 AR Histria. Marilena Florescu și Viorel Căpitanu, ArhMold, 6, 1969, p. 264, n. 7. B. Mitrea, Dacia, N.S., 15, 1971, p. 400, nr. 12.
60. *Benești*, com. Tanacu, jud. Vaslui. Într-o așezare geto-dacică sînt semnalate „drahme ale coloniei mileziene Istros”. Const. Solomon, Un muzeu regional în Tecuciu, Tecuciu, 1932. p. X–XI.
61. *Bîrlad*, jud. Vaslui. Ca provenind, foarte probabil din împrejurimile orașului, ajung la muzeul din localitate două monede histriene de argint. Informație, Const. Preda, Institutul de arheologie, București, Cf. B. Mitrea, StCl, 7, 1967, p. 163, nr. 37.
62. *Bunești*, com. Bunești-Averești, jud. Vaslui. 1 AR Histria, într-un tezaur de obiecte de podoabe geto-dacice. V. V. Bazarciuc. SCIVA, 32, 1981, 4, p. 563–570.
63. *Vaslui*, jud. Vaslui. 1 AR Histria este semnalată ca descoperită în orașul Vaslui. T. Svințiu, Revista Tinerimii, nr. 6, p. 20. B. Mitrea, StCl, 7, 1965, p. 164, nr. 45.
64. *Fedești*, com. Șuletea, jud. Vaslui. Tezaur de cca. 200 AE Histria, recuperate 44 exemplare. Lor li se adaugă alte două aflătoare într-o colecție particulară din Constanța. B. Mitrea și Const. Buzdugan, SCN, 8, 1984, sub tipar și informație personală Constanța, noiembrie, 1983.
65. *Murgeni*, com. Murgeni, jud. Vaslui. Se semnalează 1 AR Histria. Ghenuță Coman, apud B. Mitrea, SCIV, 18, 1. 1967. p. 193, 13.
66. *Obîrșeni*, com. Voinești, jud. Vaslui. Ca descoperită în localitate ajunge la MNA 1 AR Histria, sub delfin cu sigla Π (pi) și alfa. Tip Pick, 419. MNA. Dos. Inv. 169.
67. *Doroșcani*, com. Popești, jud. Iași. Izolat, 1971, 1 AR Histria, sigla A. B. Mitrea, Dacia, N.S., 22, 1978, p. 365, nr. 2.
68. *Brăila*, jud. Brăila. Ca descoperită într-o vic la marginea orașului 1 AR Histria ajunge în colecțiile CNBARSR. Inv. 177. Alte două exemplare similare sînt semnalate de Eugen Comșa. B. Mitrea, Dacia, N.S., 21, 1977, p. 376, nr. 1a. În același județ, la Spiru Haret, com. Berestești de Jos, precum și la Brăilița, com. Vlădeni, jud. Ialomița, sînt semnalate monede histriene de argint. Valeriu Sîrbu. Pontica, 15, 1982, p. 118–119 cu bibliografia anterioară.
69. *Petroiu*, com. Borcea, jud. Călărași. Sînt semnalate ca descoperite în localitate monede histriene de argint. A. Atanasiu, apud B. Mitrea, Dacia, N.S., 14, 1970, p. 470, nr. 14. Un alt exemplar, C. Mușțeanu, apud B. Mitrea, Dacia, N.S., 19, 1975, p. 320, nr. 15.
70. *Iezeru*, com. Jegălia, jud. Călărași. Izolat 1 AR Histria. N. Conovici și C. Mușțeanu. SCIVA, 26, 1975, 4, p. 543, și nota 11. Cf. B. Mitrea, Dacia, N.S., 21, 1977, p. 376, nr. 8.
71. *Gildău*, com. Jegălia, jud. Călărași. Izolat 1 AR Histria. C. Mușțeanu, apud B. Mitrea, Dacia, N.S., 19, 1975, p. 311, nr. 13.
72. *Călărași*, jud. Călărași. În vatra orașului s-ar fi găsit 1 AR Histria. A ajuns la muzeul local. Sigla I și 5,55 g. Informație Niță Angheliescu. Este de tip Pick, 440.
73. *Crăsani*, com. Copuzu, jud. Ialomița. În așezarea getică din localitate s-a aflat 1 AR Histria în cursul săpăturilor din anul 1980. Comunicare N. Conovici, Institutul de arheologie, 1980. Cf. și CereetNumism, 5, 1983, p. 39 urm.
74. *Giurgiu*, jud. Giurgiu. În vilele din estul orașului este semnalată descoperirea unei monede de argint emisă de Histria. Un alt exemplar a fost descoperit în vatra orașului. Ambele ajung la muzeul local. M. Ionescu, BSNR, 67–69, 1973–1975, p. 327, nr. 1. Cf. B. Mitrea, Dacia, N.S., 20, 1976, p. 288, nr. 16.
75. *Scărișoara*, azi Hotarele, jud. Giurgiu. Tezaur, descoperit prin 1950–1952, conținând 9 AR Histria și 2 imitații de tip Filip II. C. Preda, Dacia, N.S., 10, 1966, p. 221–235. Idem, SCN, 4, 1968, p. 441–442. IGCH, 439.
76. *Bistreț*, com. Bistreț, jud. Dolj. Ca descoperită în localitate ajunge în colecțiile CNBARSR 1 AR Histria. B. Mitrea, StCl, 7, 1965, p. 165.
77. *Țîrnăciova*, com. Călinești, jud. Argeș. Tezaur ce s-ar fi descoperit prin 1942–1943 și care ar fi conținut printre

cele vreo 70 monede și AR Histria, precum și AR thasiene. Paul I. Dicu, apud B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 23, 1979, p. 372, nr. 14.

78. *Sprincenala*, com. Sprincenala, jud. Olh. Izolat, 1977, 1 AE Histria. B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 22, 1978, p. 365, nr. 4.

79. *Pietrousele*, com. Pietroasele, jud. Buzău. Izolat, în săpături sistematice, s-a aflat 1 AR Histria, tip Pick, 416. Florența Preda și Vasile Dupoi, *AUBuc*, 27, 1978, p. 55–57. Cf. Idem, *SCN*, 7, 1980, p. 145–147. Cf. Idem, *Apulum*, 12, 1974, p. 568–571.

Étapes chronologiques dans les relations d'Histria avec les Géo-Daces d'après les découvertes monétaires

RÉSUMÉ

Les découvertes de monnaies histriennes classées et cartographiées par étapes chronologiques peuvent nous indiquer pour la colonie milésienne du Pont Euxin tout sa période d'épanouissement économique, comme aussi son territoire ou sa zone d'influence économique et culturelle.

On commence par des premiers contacts, qui, de notre point de vue, sont caractérisés par le troc.

La première étape est documentée par l'utilisation comme instrument d'échange de pointes de flèche-signes monétaires. Des découvertes similaires sont connues dans trois zones de la côte du Pont-Euxin : à Apollonia, à Olbia et à Histria, toutes les trois colonies milésiennes. Histria et son territoire rural nous ont fourni la plupart de tels trésors, cinq en tout. Les mêmes documents signes-monétaires, découverts en amont du Danube, dans les environs de Durostorum et avec réserve à Arçer, nous montrent la profonde pénétration des trafiquants grecs dans le territoire géto-dace. L'étape est datée en général dans la deuxième moitié du VIe siècle et la première moitié du siècle suivant. (Voir l'annexe n° 1 et la carte n° 1.)

La deuxième étape est caractérisée par les monnaies histriennes de bronze, type de la roue-solaire. Ce type de monnaie a été découvert sur le territoire de la Scythie Mineure comme aussi dans les régions du nord du Pont-Euxin : à Tyras, à Niconium et à Olbia. Du point de vue chronologique on peut attribuer à cette étape la deuxième moitié du Ve et le commencement du IVe siècle. (Pour les découvertes v. l'annexe n° 2 et la carte n° 2.)

L'étape la plus fertile est la troisième. Elle est caractérisée par la découverte de nombreux trésors et monnaies d'argent isolées dans un vaste territoire du Pont-Euxin, y compris Olbia, Tyras et les régions voisines. Mais ces monnaies et trésors sont découvertes aussi sur tout le territoire de la Scythie Mineure et dans le territoire géto-dace du sud et de l'est des Carpates. (Voir l'annexe n° 3 et la carte n° 3.) L'étape commence du Ve siècle et vient s'achever dans la deuxième moitié du IVe siècle av.n.è. Deux causes ont présidé à la cessation de cette période : une de nature politico-militaire et l'autre de nature économique. La première peut être mise en relation avec l'expédition de Philippe II contre le roi scythe Atheas en 339, ou les généraux d'Alexandre dans les régions du Bas-Danube. D'autre part, pendant la période d'Alexandre et ses successeurs, le droit de monétiser l'or et l'argent est réservé à quelques villes, ateliers royaux seulement. Le statère et le tétradrachme sont les nouvelles monnaies universelles. Pour les besoins strictement locaux les villes grecques ont obtenu la permission de monétiser seulement le bronze.

Dans ces conditions, la quatrième étape est caractérisée par de faibles découvertes isolées de monnaies de bronze. De telles monnaies ont été trouvées dans la Plaine Valaque, la Moldavie et chez les Daco-Gètes des autres parts de la Dacie.

Les découvertes monétaires d'Histria viennent documenter en premier lien les liaisons économiques et en même temps aussi culturelles qui ont été entretenues par la colonie milésienne avec les populations géto-daces surtout et parallèlement avec les thraco-scythes.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Carte des découvertes de pointes de flèche-monnaie.

Fig. 2. Carte des découvertes de monnaies de bronze histriennes de type avec la roue-solaire.

Fig. 3. Carte des découvertes de monnaies histriennes d'argent.